

Людмила Анатоліївна КИСЛОВА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та фінансово-економічної безпеки,
Маріупольський державний університет
E-mail: etmgu@mail.ru

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Кислова, Л. А. Історичні аспекти та концептуальні основи сталого розвитку [Текст] / Людмила Анатоліївна Кислова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 18. – № 1. – С. 20-24. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Теорія сталого розвитку набуває значного поширення як одна з глобальних проблем людства. Концепція має міждисциплінарний характер, тому її слід розглядати в багатьох аспектах і вивчати з різних ракурсів. Якість проблеми обумовлює фундаментальність завдання – поєднати динамічний економічний розвиток з наданням рівних можливостей кожному члену суспільства. Вирішення цього завдання можливе за рахунок підвищення ефективності використання будь-яких ресурсів та подолання залежності рівня забрудненості довкілля від економічного зростання.

Метою роботи є формування сукупності науково-методичних положень щодо визначення змісту, складових та принципів ефективної реалізації сталого розвитку економіки.

Метод (методологія). У дослідженні використано методи узагальнення, історичного та логічного, абстракції та аналізу.

Результати. Систематизовано основні напрями сучасної наукової думки щодо сутності поняття «сталий розвиток», який спрямований на поєднання проблем довкілля та суспільства, формування добробуту населення як нині, так і в майбутньому. Проведено узагальнення та запропоновано оцінку підходів щодо історичних аспектів розвитку цієї категорії. Проаналізовано концептуальні основи теорії сталого розвитку, який, по-перше, передбачає вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем сьогодення за рахунок рівноваги між різними факторами, що зумовлюють загальний рівень і якість життя населення; по-друге, обумовлює скоординовану взаємодію суспільства і природи, за якої, спираючись на всебічне наукове пізнання і високо розвинуту техніку, людство здійснює управління суспільними явищами відповідно до можливостей біосфери. Запропоновано власне визначення поняття «сталий розвиток».

Ключові слова: сталий розвиток; аспекти розвитку; концепція; соціальний; екологічний; економічний; модель.

Lyudmyla Anatoliyivna KYSLOVA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Economics and Financial Security,
Mariupol State University
E-mail: etmgu@mail.ru

HISTORICAL ASPECTS AND CONCEPTUAL BASIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. The Sustainable Development theory is becoming widely discussed today as one of the central problems of the globe. The problem is of interdisciplinary character and is to be treated from different points of view. The concept tends to combine dynamic economic development with equal possibilities for each member of modern society. The concept stands for an efficient use of natural resources and for overcoming of the environmental pollution.

The Aim of the study is to work out a set of scientific and methodological principles on the content, elements and conditions for the effective introduction of the Sustainable Development of economics.

The methodology. *Generalization, both historical and logical, along with abstraction and analysis are used in the research.*

The results. *The current scientific approaches to the defining the term "Sustainable Development" are described. It combines ecological and social factors that influence welfare today and tomorrow. The author has generalized and tested different approaches to the definition from historical point of view. Conceptual elements of the Sustainable Development have been analyzed as well. The theory deals with two aspects: solving of the current economic, social and environmental problems; provident use of the economic, social and environmental resources to cover the needs of the future generations. The work introduces the definition of the term "Sustainable Development".*

Keywords: *the Sustainable Development; the aspect of development; the concept; social, ecological; economic; model.*

JEL classification: O110

Вступ

У сучасному світі питання економічної самостійності, безпеки і сталого розвитку країн стають ключовими. Сталість є однією з найважливіших вимог здійснення зростаючої траєкторії розвитку будь-якої системи, у тому числі й економічної. Модель сталого розвитку має загальнонаукове, методологічне значення, є альтернативою парадигми економічного зростання.

Теоретичну та методологічну базу дослідження складають досягнення сучасної економічної науки в галузі сталого розвитку вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких А. Аткиссон [6], В. П. Антонюк, Б. В. Буркинський, А. Б. Вебер [8], З. В. Герасимчук, Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. Я. Коваль, О. І. Котикова, Дж. М. Майер [3], В. С. Міщенко, О. Ф. Новікова, О. С. Новоторов, В. Трегобчук, І. В. Шевченко.

Водночас залишається недостатньо розробленою низка теоретичних і прикладних проблем у напрямку формування збалансованого розвитку економіки. Зокрема, вдосконалення потребують теоретико-методичні підходи до обґрунтування концептуальної моделі сталого розвитку, умов її ефективної реалізації. Саме це і зумовлює актуальність роботи по висвітленню основних положень концепції сталого розвитку.

Мета та завдання статті

Метою роботи є формування сукупності науково-методичних положень щодо визначення змісту, складових та принципів ефективної реалізації сталого розвитку економіки.

Основними завданнями, які підкріплюють мету дослідження, є: декомпозиція та аналіз визначення сталого розвитку як багаторівневого поняття в розумінні вітчизняних та зарубіжних науковців; виведення власного визначення сталого розвитку та огляд основних його складових.

Виклад основного матеріалу дослідження

Багато вчених характеризують сучасні відносини людини і природи як антропогенний екоцид – руйнування людьми природного середовища проживання, в тому числі і умов власного існування. Так, наприклад, за даними ЮНЕСКО, за історичний період людство вже втратило близько 2 млрд гектарів колись родючих ґрунтів, перетворивши їх на безплідні пустки, а це більше всієї сукупної площі, що використовується сьогодні у світі із сільськогосподарською метою [1].

Забруднення Світового океану, зміна клімату, скорочення площ тропічних лісів призводять до незворотних змін середовища проживання, і в кінцевому підсумку воно може виявитися непридатним для життя сучасної людини і подальшого розвитку цивілізації [2, с. 47]. Тому перехід на нову стратегію, яка отримала назву моделі сталого розвитку, став природною реакцією світової спільноти, що прагне до свого виживання.

За останні декілька десятиріч різними організаціями ООН було розроблено і проголошено низку концепцій глобального розвитку, спрямованих на подолання кризових явищ. У Декларації першої конференції ООН з проблем довкілля (Стокгольм, 1972 р.) було зазначено зв'язок економічного і соціального розвитку з проблемами навколишнього середовища. У 1983р. з ініціативи генерального секретаря ООН було створено Міжнародну комісію з питань навколишнього природного середовища і розвитку на чолі з Прем'єр-міністром Норвегії Г. Х. Брундтланд. У 1986 р. комісія підготувала доповідь «Наше спільне майбутнє», яку було подано на 42-ту сесію ООН (1987р.) і в якій проголошувалося поняття «сталий розвиток». Його було визначено як такий, що задовольняє потреби сучасного покоління і не ставить під загрозу життя майбутніх поколінь [3, 626]. У 1990 р. Міжнародна спілка природи спільно з програмою ООН з навколишнього середовища та Всесвітнім фондом дикої природи розробила стратегію збалансованого життя «Турбота про Землю». У цій стратегії сталий розвиток розглядається «як поліпшення якості життя в межах потенційної місткості екосистем, що забезпечують життєдіяльність» [4].

У 1992 р. у Ріо-де-Жанейро на конференції ООН з проблем навколишнього природного середовища і розвитку було ухвалено багато важливих документів, і серед них – «Порядок денний на XXI століття» [5]. Було проголошено нову концепцію розвитку.

Наступний саміт ООН зі сталого розвитку, що отримав назву «Ріо плюс десять», відбувся рівно через 10 років в Йоганнесбурзі. На цій зустрічі на вищому рівні підбивалися підсумки реалізації принципів концепції за минулі роки. Ще через 10 років, у червні 2012 року, в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) пройшла чергова Конференція ООН зі сталого розвитку «Ріо плюс 20», в якій взяли участь 135 глав держав і урядів. Учасники саміту підвели підсумок 20-річної роботи, а також обговорили проблеми «зеленої» економіки, сталого розвитку та викорінення бідності.

В останній час поняття і термін "сталий розвиток" міцно увійшли у свідомість людей. Найбільший творець концептуальних основ теорії сталого розвитку професор А. Аткіссон, один з керівників Балатонської групи ООН, присвятив свою відому працю [6] аналізу особливостей сталого розвитку в умовах сучасної інноваційної ринкової економіки, просякнутої ідеями глобалізму.

Російський соціолог О. Б. Вебер пише, що в науковому і політичному дискурсі розрізняють зростання як зміни переважно кількісні і розвиток як зміни якісні. Розвиток поділяється на припустимий, або сталий (sustainable), і неприпустимий, несталий (unsustainable). Поєднання зовнішньо протилежних один одному понять „розвиток” і „сталість” привело до появи принципово нової концепції. Прогрес вперше був визначений як сталий розвиток. Акцент переноситься з кількісних на якісні параметри, на створення гідних умов існування для всіх – у згоді з природою і не за рахунок майбутніх поколінь [7, с. 38].

Поняття „сталий розвиток” постійно уточнюється. Дехто з вчених взагалі вважає, що „сталий розвиток” – невдалий переклад англійського терміну Sustainable Development (від sustain – підтримувати). Наприклад, доктор філософських наук А. П. Назаретян, зазначає, що оскільки розвиток передбачає наявність несталих станів, то більш точно передає зміст концепції термін „регульований розвиток: цілеспрямований контроль за змінами, що відбуваються, прогнозування і компенсація найбільш небезпечних несталостей і диспропорцій розвитку” [8, с. 145].

А. Федотов, хоч і не заперечує право на існування поняття «сталий розвиток», але вважає, що перехід людства до сталого розвитку неможливий без конструктивної теорії сталого розвитку, що містить: теорію сталості біосфери, ресурсну модель світової системи, модель сталості світової системи і механізми управління нею [9, с. 55].

Досягнення сталого розвитку у широкому розумінні має такі основні напрямки й аспекти (економічний, демографічний, соціальний, екологічний, культурологічний, прогностичний) [10, с. 91-93; 11, с. 22-23]. Тому, залежно від сфери діяльності науковці – біологи, екологи, економісти, соціологи, філософи, фахівці з теорії систем, управлінці – роблять акцент на тих або інших аспектах.

Так, зокрема, біологи розглядають сталість з точки зору підтримки продуктивності біологічних процесів; екологи – у підтримці різноманітності видів в екосистемах; економісти – через підтримання економічного розвитку на основі раціонального використання наявних ресурсів та їх збереження для наступних поколінь.

Наведені в таблиці 1 визначення відображають окремі погляди науковців щодо сталого розвитку. Їх не можна розглядати окремо один від одного, оскільки вони тісно взаємопов'язані і кожне з них доповнює інше, не розкриваючи повністю його змісту.

Таким чином, сталий розвиток, на нашу думку – це така цілеспрямована організація суспільства, яка за сукупності взаємопов'язаних соціально-економічних, політичних та інших процесів, що дозволяють послідовно збільшувати потенціал країни для задоволення зростаючих потреб своїх громадян, з урахуванням умов охорони природного середовища і при суспільно-природній взаємодії, забезпечує досягнення більш високого життєвого рівня сучасним та наступним поколінням.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Матеріали досліджень вказують на те, що єдиного визначення поняття «сталий розвиток» немає. Проте можна згрупувати понятійний апарат, що, на думку науковців, розглядає розвиток як такий, що забезпечує продуктивність екосистеми, соціальної та економічної систем.

Концепція сталого розвитку відбиває розуміння тісного взаємозв'язку екологічних, економічних і соціальних проблем людства і того факту, що вони можуть бути вирішені лише комплексно, за умов тісної співпраці і координації зусиль усіх країн світу. Сталий розвиток ставить питання про мету існування людини і суспільства, вимагає перегляду взаємовідносин між людиною і природою, а також соціальної справедливості і рівності. Досягнути сталого розвитку можна лише спільними зусиллями усіх держав, проте реалізувати концепцію сталого розвитку повинна кожна окрема країна.

Таблиця 1. Визначення поняття «сталий розвиток»

Автори (літературні джерела)	Поняття
Буркинський Б. В., Степанов В. Н, Харичков С. К. (Буркинський, Б. В. Эколого-экономические основы регулирования природопользования и развития / Б. В. Буркинський, В. М. Степанов, С. К. Харичков // ИПРЭИ НАН Украины. – Одесса: Феникс, 2005. – 575 с.)	здатність еколого-економічної системи втримувати зміни, спричинені зовнішніми та внутрішніми впливами в економічних та екологічних підсистемах, а також здатність збереження визначеної динамічної рівноваги
Герасимчук З. В. (Герасимчук, З. В. Сталий розвиток регіону на засадах екологістики / З. В. Герасимчук, Н. В. Хвищун // Інноваційна економіка. – 2012. – №2 [28]. – С. 158–162.)	це процес забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах, протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя сучасних і наступних поколінь за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища
Данилишин Б. М., Шостак Л. Б. (Данилишин, Б. М. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений / Б. М. Данилишин, Л. Б. Шостак. – К.: СОПС Украины НАНУ. – 1999. – 367 с.)	це такі відносини в суспільному виробництві, завдяки яким досягаються оптимальні пропорції нормалізації якісного стану середовища, економічного зростання і зростання духовних і матеріальних потреб людей
Інститут світових ресурсів (Інститут світових ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvnu/ekonomika/2007_12/R5/5.pdf)	розвиток, при якому природні ресурси, людство і фінанси управляються і використовуються таким чином, щоби збільшити багатство і благоустрій людей без погіршення умов їх життєдіяльності у майбутньому
Котикова О. І. (Котикова, О. І. Зміст поняття стійкого розвитку / О. І. Котикова // Наук. вісник Волинського держ. універ. ім. Лесі Українки. – 2007. – № 12. – С. 170-174.)	це модель функціонування системи із обмеженими параметрами, що забезпечує збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої екосистеми протягом визначеного проміжку часу
Кретинін В. (Кретинин, В. На пути к устойчивому развитию хозяйственной системы региона / В. Кретинин // Международный журнал. Проблемы теории и практики управления. – 2005. – № 4. – С. 65-69.)	сукупність соціально-економічних, політичних та інших взаємопов'язаних процесів, що дозволяють послідовно збільшувати потенціал регіону для задоволення зростаючих потреб громадян, які проживають на його території
Трегобчук В. (Трегобчук, В. Необхідність еколого-економічної моделі ринкових реформ в Україні / В. Трегобчук, О. Веклич // Економіка України. – 1997. – №4. – С. 12-23.)	це економічне зростання, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації та забруднення довкілля
Шовгенов Т. (Шовгенов, Т. М. Основные аспекты устойчивости региональных социально-экономических систем [Электронный ресурс] / Т. М. Шовгенов // Региональная экономика и управление: электр. научн. журн. – Режим доступа: http://region.mcnir.ru)	здатність ефективно використовувати, автономно видозмінювати ресурси свого розвитку, безпосередньо нарощувати показники своєї позитивної зміни, не збільшуючи або мінімізуючи витрати базових, невідновлюваних ресурсів
Шевченко І. В., Литвинський К. О. (Шевченко, І. В. Устойчивое развитие: мировой опыт и проблемы России / И. В. Шевченко, К. О. Литвинский // Региональная экономика: теория и практика. – 2007. – № 13(52). – С. 3-10.)	Керований процес коеволюційного розвитку природи та суспільства, мета якого забезпечити здорове, продуктивне життя в гармонії з природою нинішнім та майбутнім поколінням на основі збалансованого розвитку економічних систем, з урахуванням охорони культурної та природної спадщини

Список літератури

1. Добровольский, Г. В. Тихий кризис планеты [Текст] / Г. В. Добровольский // Вестник РАН. – 1997. – Т. 67, № 4. – С. 313–319
2. Основные положения стратегии устойчивого развития России [Текст] / Под ред. А. М. Шелехова. – М., 2002. – 161 с.
3. Майер, Джеральд М. Основні проблеми економіки розвитку [Текст] : навчальний посібник / Дж. М. Майер, Дж. Е. Раух, А. Філіпенко ; пер. з англ. Д. Олесевич [та ін.]. – К. : Либідь, 2003. – 688 с.
4. Caring for the Earth: A Strategy for Sustainable Living [Текст], Gland, Switzerland, 1991, p. 10.
5. Декларация по окружающей среде и развитию. Рио-де-Жанейро. 3–14 июня 1992 – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml
6. Аткиссон, А. Как устойчивое развитие может изменить мир [Текст] / А. Аткиссон. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2012. – 455 с.
7. Вебер, А. Б. Политика мирового развития: между реальностью глобализации и императивом устойчивости [Текст] / А. Б. Вебер // Полис. Политические исследования. – 2003. – № 5. – С. 38 – 45.
8. Назаретян, А. П. Демографическая утопия «устойчивого развития» [Текст] / А. П. Назаретян // Общественные науки и современность. – 1996. – № 2. – С. 145-152.
9. Федотов, А. От стихийного к управляемому устойчивому развитию [Текст] / А. Федотов // Международная жизнь. – 1995. – № 7. – С. 50-57.
10. Топчієв, О. Г. Основи суспільної географії [Текст] : навчальний посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
11. Сталій розвиток промислового регіону: соціальні аспекти [Текст] : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012. – 534 с.

References

1. Dobrovolskiy, G. V. (1997). Tikhii krizis 24ol.24e [Quiet crisis planet]. Herald of the RAS. – v. 67, 4, 313-319.
2. Shelekhova, A. M. (Eds.). (2002). Osnovnye polozheniya strategii ustoychivogo razvitiya Rossii [Summary of the sustainable development strategy of Russia]. Moscow, Russia.
3. Maiier, Dzh. M., Raukh, Dzh. E., Filipenko, A. (2003). Osnovni problemy ekonomiki rozvytku [The main problems of the economy]. Kyiv: Lybid.
4. Caring for the Earth: A Strategy for Sustainable Living, Gland, Switzerland, 1991.
5. Deklaratsiya po okruzhayushchey srede I razvitiyu. Rio-de-Zhaneyro. 3–14 iyunya 1992 [Declaration on Environment and Development. Rio de Janeiro. 3-14 June 1992]. (n. d.). [www.un.org](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml). Retrieved from http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml.
6. Atkisson, A. (2012). Kak ustoychivoe razvitie mozhet izmenit' mir [How sustainable development can change the world]. Moscow. : BINOM. Laboratoriya znaniy.
7. Veber, A. B. (2003). Politika mirovogo razvitiya: mezhdru real'nost'yu globalizatsii i imperativom ustoychivosti [Global Development Policy: between reality of globalization and the imperatives of sustainable]. Polis. Politicheskie issledovaniya – Polis. Political studies, 5, 38-45.
8. Nazaretyan, A. P. (1996). Demograficheskaya utopiya «ustoychivogo razvitiya» [Demographic utopia “sustainable development”]. Obshchestvennye nauki i sovremennost' – Social studies and the present, 2, 145-152.
9. Fedotov, A. (1995). Ot stikhiynogo k upravlyaemomu ustoychivomu razvitiyu [From natural to managed Sustainable Development]. Mezhdunarodnaya zhizn' – International Affairs, 7, 50-57.
10. Topchiyev, O. G. (2001). Osnovi suspil'noi geografii [Basics of suspil'noi geografii]. Odesa: Astroprint.
11. Novikova, O. F., Amosha, A. I., Antoniuk, V. P. Etc. (2012). Stalyi rozvytok promyslovoho rehionu: sotsialni aspekty [Sustainable development of the industrial region: social aspects]. Donetsk, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2014 р.